

Horbulák Zsolt

Határforgalom Csehszlovákia és Magyarország között Csehszlovákia párt dokumentumai alapján

Cross-Border Traffic Between Czechoslovakia and Hungary on the Basis of the Documents of the Communist Party of Czechoslovakia

Összefoglalás

Határon átnyúló kapcsolatok Magyarország és Csehszlovákia között a szocializmus időszakában is léteztek. Az országhatár, változó mértékben, ebben az időszakban is átjárható volt, és lehetővé tette a kapcsolattartás különböző módjait. Szlovákia Kommunista Pártjának és Csehszlovákia Kommunista Pártjának 1969 és 1989 között született anyagait elemezve elmondható, hogy kezdetben inkább a magyar fél gátolta a határon átnyúló kapcsolatokat. Ennek oka az alacsony belső árukínálat volt, amelyet a Csehszlovákiából érkező bevásárlóturizmus tovább fokozott. A 80-as években a határon átnyúló kapcsolatok motorjává aztán egyértelműen Magyarország vált, melynek fő oka a gazdasági együttműködés volt, de a háttérben már megfigyelhető volt a határ másik oldalán élő magyarok iránti érdeklődés is.

ING. MGR. HORBULÁK ZSOLT, PhD, egyetemi adjunktus, Trencsényi Alexander Dubček Egyetem, Szociális és Gazdaságtudományok Kara, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola (zsolt.horbulak@tnuni.sk).

Kulcsszavak: Magyar Népköztársaság, Csehszlovák Szocialista Köztársaság, Csehszlovákia Kommunista Pártja, Szlovákia Kommunista Pártja, kishatárforgalom

Summary

Cross-border relationships between Hungary and Czechoslovakia were in place already in the socialist era. The border could be crossed to various extents during the period, allowing different forms of contact. An analysis of the documents of the Communist Party of Slovakia and the Communist Party of Czechoslovakia between 1969 and 1989 reveals that initially cross-border relations were primarily hindered by Hungary, while later by Czechoslovakia. The reason of this was the low domestic supply of consumer goods in Hungary, further deteriorated by shopping tourism from Czechoslovakia. In the 1980's the initiative of cross-border cooperation shifted to Hungary. The main reasons for the change included a boost in the economic cooperation, but interest in the Hungarian minority living on the other side of the border already played a part, too.

Keywords: Hungarian Peoples Republic, Czechoslovak Socialist Republic, Communist Party of Czechoslovakia, Communist Party of Slovakia, small cross-border traffic

BEVEZETÉS

A szocializmus utolsó időszakában Magyarországon és Csehszlovákiában a létező szocializmus két különböző formája alakult ki. A szocialista országok között, Jugoszláviát kivéve, Magyarország tért el leginkább a keleti blokkon belül általánosan alkalmazott politikai és gazdasági rendszertől, de Csehszlovákia esetében is megfigyelhetők voltak bizonyos egyedi vonások. Ezek a sajátosságok számos helyen megmutatkoztak, és formálták specifikussá az egyes országok szocialista rendszerét. Az államközi kapcsolatok terén nemcsak a legfelső vezetés viszonyára hatottak, hanem az alacsonyabb szintű kapcsolatokat is befolyásolták, többek között a kishatárforgalmat.

A valós vagy fejlett szocializmus három pilléren nyugodott: 1. A gazdaság terén kizsákmányolás nélküli termelést jelentett, miközben kétfajta tulajdon létezett, állami és szövetkezeti; a termelés tervezésként működött, de felhasználták a tudományos-technikai forradalom eredményeit is. 2. A szociálpolitika terén a munkások, parasztek és értelmiségiek osztályantagonizmus nélküli társadalmát jelentette; ez képezte az alapját az össznépi államnak, amelyben azonban mégis a munkásosztály érdekei domináltak, és ez a kommunista párt vezető szerepében mutatkozott meg. 3. Az emberi tudatot a marxizmus–leninizmus határozta meg (Mervart 2013:653–654).

A hivatalos ideológiától azonban a realitás jelentősen eltért. Hasonló volt a gyakorlat a szocialista integráció hangzatos jelszavával. Az egyes országos proletariátusát nem egyesíteni, hanem egymástól elválasztani akarták. A KGST-re épülő nemzetközi kereskedelem csikorogva, de megvalósult, ellenben a kishatárforgalom, a lakossági szintű kapcsolattartás már komoly akadályokba ütközött.

A HUSÁKI CSEHSZLOVÁKIA ÉS A FEJLETT KÁDÁRIZMUS

1969-től Csehszlovákia új, sajátos korszakának általánosan használt megnevezése a „normalizáció”, de szintén gyakori a legfőbb vezetőről történő elnevezés, a Husák-éra. A szakirodalom egyéb elnevezéseket is ismer, például a „reális normalizációs szocializmus”, „fejlett szocializmus”, vagy csak egyszerűen: a rezsim, „ami itt van”, hosszabban kifejezve: „exportáru, amelyet a baráti hadseregek tankokon hoztak el” (Mervart 2013:649). A „normalizáció” kifejezést azonban érdemes megmagyarázni. A szó nem más, mint a pártpropaganda eufemisztikus megnevezése a régi rend újbóli bevezetésére (Kosta, 2005:39). A régi rend alatt a szocializmus ortodox formáját értették, amely Csehszlovákiában 1948-tól a 60-as évek közepéig tartott. Az általánosan elfogadott nézet szerint az 1969 és 1989 közötti csehszlovák szocializmust, számos eleme miatt, jogal nevezik posztsztálinistának.

Gustáv Husák kortárs életrajzírója, Viliam Plevza írja, hogy „a külföldi propaganda a Husák nevével fémjelzett politikát már abban az időben [Gustáv Husák pártfőtitkársága és elnöksége alatt] megmerevedettséggel és a konzervativizmussal azonosította” (Plevza, 1991:143). A korszak leírására a felsoroltak mellett előfordulnak még kifejezőbb, erősebb emocionális töltettel rendelkező megnevezések is, mint a Miroslav Kusý politológus által használt „vaskalapos neosztálinista rendszer” (Kusý, 2012:211).

A Magyarországon létező szocializmus esetében a „kommunizmus” vagy a „szocialista rendszer” elnevezések mellett is sokféle jelzővel találkozhatunk. Valuch Tibor könyvében (2001:15) a következőket említi: kommunista rendszer, államszocializmus, totális rend, létező szocializmus, illetve szovjet típusú társadalom; elismerve, hogy a megnevezések mögött azonos tartalom rejlik. Annak a harminchárom évnek, amikor Kádár János állt az ország élén, legáltalánosabb elnevezése a „Kádár-rendszer”. A politikus neve által fémjelzett időszakra mindazonáltal találhatóbb jelzők is születtek: „fogyasztói szocializmus”, „létező szocializmus Kádár-korszakbeli deformációja”, „gondoskodó szocialista jóléti állam”, „gulyáskommunizmus” (Valuch, 2005:361, 364). Berend T. Iván (Berend, 1999:259) a szintén beszédes fridzsiderszocializmussal egészíti ki a sort, megemlíthető a nemegyszer használt „puha diktatúra” szókapcsolat is, és a kor emberére utaló jelző, a „homo kadicus” (Huszár, 2003:258).

A fentebb felsorolt jelzők és megnevezések arra utalnak, a szocialista korszak kései szakaszának egyik legfontosabb ösztársadalmi kérdése volt, hogy az adott ország vezetése milyen mértékben hajlandó biztosítani az egyéni szabadságot, azon belül is a jólétet, a fogyasztói szabadságot, illetve az, hogy milyen lehetőségek nyíltak az egyéni boldogulásra, pontosabban a vagyonszerzésre, a meggazdagodásra. Az ismertetett megnevezések egyértelműen arra utalnak, hogy erre Magyarországon adódtak a jobb feltételek.

A valóság értelemszerűen ennél jóval árnyaltabb volt. Miután Csehszlovákia és Magyarország a gazdagabb szocialista országok közé tartozott, a szocializmus idején a keleti blokkon belül a családok életszínvonala ebben a két országban volt a legmagasabb. A családi költségvetésben az élelmiszerekre fordított összeg itt volt a legalacsonyabb, fele-harmada az összkiadásoknak, emellett a fogyasztási cikkek vásárlása is

jelentősen megugrott. További hasonlóság az oktatás színvonalában figyelhető meg (Berend, 1999:247). Az 1. táblázat néhány mutató alapján igyekszik összehasonlítani a 70-es és 80-as évek magyar és csehszlovák jóléti rendszerét:

1. táblázat: A jólét és fejlettség néhány mutatója Magyarországon és Csehszlovákiában

		1970	1975	1980	1985	
1	Gázellátás (%/háztartás)	Magyarország	50,7	–	75,7	–
		Csehszlovákia	30,5	–	40,2	–
2	Hűtőgép (%/háztartás)	Magyarország	35	–	87	–
		Csehszlovákia	61,1	–	87,8	–
3	Mosógép (%/háztartás)	Magyarország	70	–	91	–
		Csehszlovákia	68,2	–	83,6	–
4	Tévékészülék (%/háztartás)	Magyarország	66	–	99	–
		Csehszlovákia	74,6	–	88,6	–
5	Személygépkocsi (%/háztartás)	Magyarország	6	–	26	–
		Csehszlovákia	17,4	–	38,3	–
6	Kiskereskedelmi árak (%)	Magyarország	100	156	245	364
		Csehszlovákia	100	130	156	182
7	Kiskereskedelmi forgalom (%)	Magyarország	100	135	153	164
		Csehszlovákia	100	130	140	146
8	Személyi fogyasztás aránya (%)	Magyarország	86,1	86,5	86,4	86,0
		Csehszlovákia	81,4	81,4	72,7	67,7
9	Nominális pénzbeli jövedelem (%)	Magyarország	–	8,9 ¹	8,4 ²	8,5 ³
		Csehszlovákia	–	5,2 ¹	4,1 ²	3,1 ³

Megjegyzés:¹ 1971–1975,² 1976–1980,³ 1981–1985

Forrás: 1–5: Romsics, 2005:481; 6–9: Průcha–Urban, 1989:235, 237, 238

Az 1. táblázat adatait nézve, talán meglepő lehet, hogy a gázellátás terén Magyarország jelentős fölényre tett szert, az viszont már kevésbé, hogy a háztartási gépek esetében magasabb a penetráció, illetve hogy az üzemben tartott személygépkocsik számában lemaradt. Jól megfigyelhető az élénkebb kiskereskedelmi forgalom és fogyasztás, de a pénzromlás egyre gyorsuló üteme is.

Hasonlóképpen jelentős különbségek alakultak ki Magyarország és Csehszlovákia társadalmi fejlődése között; az előbbire nagyobb szabadság volt jellemző. Mindkét ország egyformán törekedett a jólét fenntartására, ezt azonban Magyarország egyre inkább külföldi forrásokból tudta biztosítani. Közös elemként jelentkezett, hogy akárcsak az 1956-os év Magyarországon, úgy az 1968-as év Csehszlovákiában jelentős társadalmi változásokat hozott. Noha az utóbbi esetében az erőszak sokkal kevésbé volt jelen az események során, azonban a lakosság széles rétegeit érintette (Horbulák, 2015). A két ország fejlődését nagyban befolyásolta a diktatórikus hatalom vezetőjének személye: Kádár János és Gustáv Husák politikai nézetei és jelleme lényegesen

különbözött egymástól. Talán nem véletlen, hogy személyesen ritkán találkoztak. Miután a prágai tavasz időszakában Kádár egyértelműen kiállt Alexander Dubček mellett, ebből következően Husákkal már nem ápolhatott jó kapcsolatot. Számos egyéb tényező mellett ez is hozzájárult a két ország eltérő ütemű fejlődéséhez (Horbulák, 2016). Mindebből az is nyilvánvaló, hogy a lakossági kapcsolattartást inkább Prága akadályozta.

1969 ÉS 1989 KÖZÖTT SZÜLETETT, MAGYAR VONATKOZÁSÚ CSEHSZLOVÁK PÁRTDOKUMENTUMOK

Az életszínvonal és életminőség, illetve a külkereskedelem összehasonlítására a statisztikán kívül egyéb lehetőségek is adódnak. Nem volt ez másképp a 70-es, 80-as években sem. A tanulmány pártiratok alapján kísérli meg bemutatni, miként tekintett az adott időszakban az egyik ország lakossága a másik ország árukínálatára, illetve milyen eredményt hoztak a párt által elkészített árösszehasonlítások. Ezenfelül érdemes megvizsgálni, az államközi kapcsolatok szintjén miként vélekedtek a kishatárforgalom jelentőségéről. Tekintettel arra, hogy a levéltári kutatás a Szlovák Kommunista Párt (a későbbiekben SZLKP¹) és Csehszlovákia Kommunista Pártja (a továbbiakban CSKP) irataira épülnek, az eredmények a fogyasztási és vásárlási szokások tekintetében nagyobb mértékben vonatkoznak a volt csehszlovák állampolgárokra. Az SZLKP dokumentumai a pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban, a CSKP iratai pedig a prágai Cseh Nemzeti Levéltárban elérhetők. A kutatásnak elméletileg nincs nemzetiségi vonzata, ennek ellenére joggal lehet feltételezni, hogy vizsgált probléma nagyobb mértékben érintette a volt Csehszlovákia magyar nemzetiségű lakosait. A tanulmány adalékul szolgálhat a csehszlovák–magyar határ menti kapcsolatok, kishatárforgalom jobb megismeréséhez. Az írásban a kor dokumentumaiban alkalmazott CSSZSZK – Csehszlovák Szocialista Köztársaság, az MNK – Magyar Népköztársaság és a Kcs – csehszlovák korona rövidítéseket használom.

A csehszlovák–magyar kishatárforgalom a husáki érában az SZLKP iratai alapján

A kishatárforgalomhoz kapcsolódó dokumentumok túlnyomó része az idegenforgalmat érintő kérdésekkel foglalkozik. Egy 1979-ben keltezett irat szerint, tekintettel a nagy érdeklődésre, nincs elég forint.² Az 1976-os 32 millió koronás csehszlovák passzívum 1978-ra 250 millióra nőtt. „A magyar oldal számára a CSSZSZK állampolgárainak a beözönlése nyomást jelent a magyar belföldi piacra, ezért a forinteladás túllépte a keretet. Az 1979-es évre a Magyar Nemzeti Bank a Csehszlovák Állami Bank részére 800 millió koronában állapította meg a határt, vagyis 1978-hoz képest 400 millió forinttal kevesebbet. [...] Ezért 1979. január 1-jével a csehszlovák állampolgárok napi forintkeretét 400-ról 250-re csökkentette.” A tervek szerint az átutazások esetében teljesen eltörlik az átváltást, illetve a turistaszezonon kívül csökkentik a limitet.

A párkányi Simon Júda³ vásárral összefüggésben született jelentés⁴ szerint a vásár hetében 16 ezren mentek ki és 80 ezren jöttek be az országba, elsősorban Párkányban.

A vásár akkori jelentőségét mutatja, hogy a 80-as években a vásár hétvégéjén Budapest és Párkány között különvonatokat is indítottak. A jelentés szerint Csehszlovákiából Magyarországra leginkább a következő árufajtákat vitték: cukor, rizs, halkonzerv, tartós pékáru, sör, papír- és drogériai áru, gyerekruha, alsónemű, harisnyaáru, cipő, takaró, használati üvegtárgyak, szerelési és építőanyag stb. Az irat melléklete 3555 magyar és 2000 csehszlovák állampolgár ellenőrzését jegyzi.

Egy, a magyar–csehszlovák határral kapcsolatos másik irat⁵ arról tájékoztat, hogy mind a magyar, mind a csehszlovák vámosságok az utazók szigorított ellenőrzésének parancsa szerint járnak el,⁶ bár a szigorítás okáról a dokumentum nem tudósít. Az MNK lakosai leginkább cukrot, rizst, déligyümölcsöt, halból készült termékeket, sört, lábbelit, textilanyagot, gyerekruhát, sportcikkeket, motorgépjárművek alkatrészeit, porcelán- és kerámiatárgyakat, illetve játékokat visznek át a határon. Az MNK-ban a CSSZSZK polgárai általában kozmetikai áruk, étolaj, kakaó és a mosószerek után érdeklődnek. További információ, hogy a magyar fél az éves forintlimitet hajlandó 800 millióról 1 milliárd forintra emelni. Ezzel a megegyezéssel véget ért az az állapot, amikor a csehszlovák állampolgároknak a forintkeret kimerülése miatt ún. rubelkereten keresztül, közvetlenül Magyarországon kellett beszerezniük a forintot.

Érdekes *hangulatjelentés* olvasható e dokumentum 9. oldalán: több véleményt közöl, amelyet azonban az akkori cenzúra ceruzával áthúzott: „Alexander Bernárd szádellői pap dicsérte az MNK jelenlegi politikáját, és kritizálta a CSSZSZK politikáját vallási és nemzetgazdasági téren. Tótygyarmat községben az a hír kezdett elterjedni, miszerint a forint a koronához képest 100 a 120-hoz arányra erősödik. Štefan Mišelek magyar állampolgár csehszlovákiai látogatása során elmondta, hogy a CSSZSZK és az MNK között tárgyalások kezdődnek az 1982-es év turistautak valutakeretét illetően. Ján Parajoš, a Kelet-szlovákiai Vasmű hideghengerművének operátora dicsérte az MNK politikai rendszerét, és azt mondta, hogy hasonló jön el a CSSZSZK-ba is.”

Már a rendszerváltozás környékén született az az anyag, amely a magyarországi és a csehszlovákiai kiskereskedelmi árakat hasonlította össze.⁷ A Szlovák Szocialista Köztársaság Kereskedelmi és Turisztikai Minisztériumának határozata alapján Győrben megvizsgálták bizonyos termékek árát (a kiemelések az eredeti szövegből származnak). „A kutatás célja az volt, hogy megvizsgálják, mennyire éri meg, illetve nem éri meg a magyar polgároknak a CSSZSZK-ban vásárolni. Hogy az ár mennyire kedvező, ún. árkedvezőségi mutató jelzi... Ha a *mutató nagyobb mint 100,0*, az adott áru megvásárlása, tekintettel a kurzusra és a kiskereskedelmi árszínvonalra, a CSSZSZK-ban a *magyar turisták számára kedvező*. Ha a mutató kisebb mint 100,0, az adott áru megvásárlása az MNK-ban a csehszlovák állampolgárok számára kedvező. Az alkalmazott kurzus 1 Ft = 0,45 Kcs volt. A kiskereskedelmi árak felmérése a következő árucsoportok esetében valósult meg. Élelmiszer: hús és hústermékek, tejtermékek, zöldség és gyümölcs, italok, egyéb termékek. Nem élelmiszer jellegű áru: textil és ruházat, lábbeli és bőráru, háztartási áru, drogéria, ékszer.

Az *élelmiszerárúknál* alapjában véve valamennyi tétel esetében az MNK árszintje *magasabb* volt a CSSZSZK-ban található áraknál. Alacsonyabb árszint az MNK-ban legfeljebb bizonyos alkohol és valamennyi Pepsi Cola, Perla, Mirinda (az MNK-ban

Schweppes) típusú alkoholmentes ital esetében fordult elő. Jelentősebb mértékben különbözik a görög és a kubai narancs ára. A CSSZSZK-ban megközelítőleg azonos szinten van (14, ill. 12 Kcs), az MNK-ban a görög narancs ára 3,5-szer drágább, mint a kubai. A többi élelmiszer esetében a kiskereskedelmi árszínvonal az MNK-ban a napraforgóolaj és a szemes Nescafé esetében alacsonyabb.

A *nem élelmiszer jellegű áruknál* a megfigyelt tételek esetében az árszint az MNK-ban úgyszintén *magasabb*. Ez leginkább a textil- és ruházati áruk esetében mutatkozik meg, ahol a kiskereskedelmi árak 1,5, sőt, 2-szer magasabbak, mint a CSSZSZK-ban, a lábbelik esetében 3-szor, 4-szer magasabbak. Az MNK-ban a szórakoztató elektronika esetében a kiskereskedelmi árak csak a hordozható rádiómagnók, porszívók és az elől tölthető automata mosógépek esetében alacsonyabbak. A drogériai áruk esetében az MNK-ban csupán a tisztasági betétek és a betétek drágábbak. A kiskereskedelmi árak alacsonyabbak a samponoknál és a szappanoknál. A kisáruk esetében a kiskereskedelmi árak leginkább a toalettpapír, a szalvéták és a papír zsebkendők esetében különböznek. A játékoknál a Lego 2-3-szor drágább az MNK-ban, mint a CSSZSZK-ban. Nagy a különbség a BMX 30-as gyerek kerékpárok kiskereskedelmi áránál: az MNK-ban 3-szor drágább, mint a CSSZSZK-ban. Az ékszereknél az MNK-ban lényegesen olcsóbbak a digitális órák, mint a CSSZSZK-ban.

A felmérésből kiviláglik, hogy tekintettel az utóbbi időben az MNK-ban történt széles kiskereskedelmi ármódosításokra, a csehszlovák korona és a forint árfolyama nem felel meg az MNK és a CSSZSZK kiskereskedelmi árszínvonalának.”

A CSKP csehszlovák–magyar határforgalmat érintő dokumentumai

A csehszlovák–magyar határforgalommal országos szinten is foglalkoztak, a téma Fock Jenő 1973. február 14-i látogatásán is felmerült. Az erről készült dokumentumban⁸ Fock, a Minisztertanács elnöke részéről található megjegyzés szerint meg kell oldani a munkaerőcseré kérdését; a munkaerőmozgás miatt a CSSZSZK és az MNK közötti ún. kishatárforgalom övezetét 15-ről 50 km-re javasolt bővíteni.

A turizmus kérdéskörét szintén országos szinten igyekeztek rendezni. 1981. november 25-én a csehszlovák kormány tárcaközi megbeszélést tartott, témája a magyar vezetés kérése volt, amely arra kérte Csehszlovákiát, hogy a „CSSZSZK gátolja meg az MNK-ba érkező csehszlovák turistákat abban, hogy felvásárolják a magyar belső piacon elérhető árukat”.⁹ November 30-án Rohlíček és Marjai miniszterelnök-helyettes Győrben találkoztak. A csehszlovák fél a következő érvrendszerrel készült a tárgyalásokra:

- a turisztika kétoldalú, a magyar turisták ugyanúgy vásárolnak a CSSZSZK-ban, az arányok a nyári turistaszezont kivéve azonosak;
- a bevásárlóturizmus ellen közös akciókat kell végrehajtani, a CSSZSZK is vámelőrzéseket végez majd;
- intézkedéseket kell tenni a rövid távú bevásárlóturizmus ellen;
- Csehszlovákia turistairodáin keresztül korlátozza a szervezett rövid távú utakat;
- az utazási irodák számára csökkentik a gázolaj-kiszabatot, 20%-kal a közösségi, 30%-kal a vállalati közlekedés esetében;

– társadalmi szervezeteket ismét figyelmeztetik, hogy ne szervezzenek bevásárló-utakat.

A résztvevők kijelentették, hogy mindez valószínűleg nem lesz elegendő, de a csehszlovák oldal megmutatja, hogy foglalkozik a kérdéssel. A csehszlovák–magyar határon 1981. november 23-tól szigorú vámellenőrzést vezettek be, a csehszlovák állampolgárokat szórólapon tájékoztatják arról, mit tilos kivinni. A dokumentum továbbá tartalmaz egy három és fél oldalas listát a nem engedélyezett árukról.

A dokumentum rövid helyzetjelentéssel végződik, megemlíti a határon kialakult hosszú várakozási időt Oroszvárnál, Komáromnál és Medvénél. Ennek oka a „magyar vámszervek az utazó (beleértve a gyermekek) hosszantartó alapos vizsgálata, amely során szigorúan betartattak valamennyi magyar vámszabályt [...]. Nem engedték be továbbá azokat az árukat, amelyeket a csehszlovák állampolgárok a 30 rubeles keretben váltott forintért vásároltak. Ezeket az árukat elvették tőlük, akárcsak a tegnapi napon, bármilyen igazolás nélkül. Noha a magyar vámszervek a csehszlovák állampolgárokkal szemben úgy viselkedtek, mint más utasokkal szemben, a vámvizsgálat idején a konfliktusokat megpróbálták kerülni, az intézkedéseket illedelmesen fogantositották, polgáraink a nemtetszésüket és elkeseredésüket mégis hangosan nyilvánították ki, és részükről sor került szidalmazásra, továbbá az áru megrongálására. Ezt a helyzetet az is okozta, hogy a hosszú várakozás okán az autóbuszok üzemanyaga fogyóban volt, így nem lehetett bennük fűteni (az autóbuszokban gyakran kisgyerekek is voltak). A csehszlovák állampolgárok a mi vámszerveinknél folyamodtak felvilágosításért mi is történik valójában, és kérték, hogy az említett tényeket jelentség a csehszlovák felsőbb szervek felé.”

A Puja Imre külügyminiszter 1982. áprilisi pozsonyi találkozáján tett javaslatát tartalmazó dokumentum¹⁰ szól a Csehszlovák–Magyar Kétoldalú Határ Menti Egyezmény módosításáról. A határ menti sáv a 15 km-es zónán belül élőkre vonatkozik, a magyar fél azonban azzal érvel, hogy más szocialista országokkal a modernebb 20 km-es övezet és több határátlépés van érvényben. Az MNK szerint a könnyítés kölcsönösen növelné a látogatások számát, a magyarországi szabad szombatok is növelik az utazási kedvet. Könnyítéseket javasol a pénzváltásnál is. Az egyezmény meghatározza, hogy a minimális mennyiségű devizával való ellátás nem vonatkozik a határ menti forgalomban részt vevő turistákra. A csehszlovák fél határozottan elutasította a magyar fél azon javaslatát, hogy szélesítsék ki a kivételek körét a rokonlátogatásokra. A csehszlovák javaslat a turizmus minden csehszlovák állampolgárt érintő fejlődését óhajtja, nem csupán a határ menti régióét. A magyar javaslattal kapcsolatban alkotmányos problémák merülnek fel, a nem határ mentén élők hátrányos megkülönböztetése merül fel.

Az idegenforgalom problémájával Lázár György 1983-as csehszlovákiai látogatásakor is foglalkoztak.¹¹ Lázár üdvözölte, hogy a kölcsönös turizmusnál mindkét ország a szervezett formát részesítette előnyben. Ugyanakkor véleménye szerint akadnak gondok, és kiemelte a kishatárforgalom könnyítésének lehetőségét. A magyar oldal számára ugyan nem prioritás, de a csehszlovák oldalt arra kérte, szenteljen ennek figyelmet. Emlékeztette partnerét, hogy a két ország úttörője volt a turizmus könnyítésének. Szerencsés, ha a két ország lakossága kapcsolatban van egymással, együtt-

működnek, és segítik egymást, többek között a mezőgazdasági munkákban. Štrougal válaszában kijelentette, hogy kishatárforgalmat illető törvény módosításával kapcsolatban egyelőre nem tud se pozitív, se negatív választ adni. A gyakorlatban operatív módon, törvényi módosítás nélkül is lehet cselekedni, hiszen ez évi egy útnál többet is engedélyez.

A Csehszlovákia és Magyarország közti határforgalom jelentőségét méltatta Marjai József minisztertanácsi alelnök Peter Colotka miniszterelnök-helyettes 1984. július 13-i látogatásakor.¹² Marjai sok egyéb mellett hangot adott azon véleményének, miszerint a közvetlen kapcsolatokat ott kell felhasználni és fejleszteni, ahol legközelebb élünk egymáshoz, így a határ menti övezetekben. Ennek a megalapozottságát jól mutatja a kishatár menti kereskedelem, a kereskedőházak együttműködése. A termelővállalatok, szövetkezetek közti kapcsolatok színvonalát emelni kell.

A kishatárforgalom némileg élesebb hangú vitát váltott ki Gustáv Husák és Kádár János között 1985 szeptemberében. A két politikus találkozásához a csehszlovák fél számára kísérőanyag¹³ készült, mely a magyarországi helyzetet értékelve megállapítja, hogy korábban bizonyos zavaró jelenségek okoztak problémát a kétoldalú kapcsolatokban (turizmus, Bős–Nagymaros, az új csehszlovák iskolatörvény értelmezése, különböző vélemények a kapitalista országok vezetőivel fenntartott kapcsolatokról). Mivel a magyar felet nem elégíti ki a csehszlovák válasz a kishatárforgalom kiszélesítésére, ezért ez a téma bizonyára újra napirendre kerül majd.

A kishatárforgalom kérdésköre végül egy 1986-os magyarországi találkozón merült fel,¹⁴ igaz, csak marginálisan. Az együttműködés számos összetevője és lehetősége mellett a dokumentum összeállítója mintegy mellékesen megemlíti, hogy magas dinamika van „a belkereskedelem, szövetkezeti gazdálkodás és a határ menti kereskedelem területén, ahol a fogyasztási áruk kölcsönös cseréje valósul meg”.

ÖSSZEGZÉS

Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Titkársága 1969 és 1989 közötti dokumentumainak magyar vonatkozású anyagai túlnyomó többségében a szlovákiai magyarság kérdésével és a történelmi problematikákkal foglalkoznak. A prágai központ anyagai pedig nagy mennyiségű, szerteágazó témájú magyarországi vonatkozású iratot tartalmaznak. Ezek között arányait nézve kicsi, ellenben számukat tekintve mégsem elhanyagolható mennyiségben foglalkozik a határ melletti kapcsolatokkal. Az itt bemutatott dokumentumok az államközi kapcsolatok egy érdekes szegmensébe engednek betekintést, azokat a nehézségeket mutatják be, amelyekkel a kor lakosságának szembe kellett néznie, legfőképpen a szabadságjogok tekintetében. Az valójában törvényszerű, hogy egy diktatúra gátolja lakosainak mozgását, emellett azonban az is, hogy egy hiánygazdaságban a bevásárlóturizmus sem kívánatos jelenség.

A húszéves időszak alatt jól észlelhető a változás: amíg a csehszlovák oldal megmarad a gátló-semleges állásponton, addig a magyar oldal a gátlóból a támogató

helyzetbe mozdult. Ennek alapvetően gazdasági oka volt: a felbomlóban lévő kommunista gazdasági rendszer egyre nagyobb teret engedett az egyéni kezdeményezésnek, és ennek már az országhatár sem szabott gátat. A csehszlovák tartózkodás mögött nemzetiségi okok is meghúzódtak, ezt azonban a Magyarország a 80-as évek közepéig nem érzékelte. Nem tudatosította ugyanis, hogy a szlovákiai magyarok részéről történő bevásárlóturizmusnak jelentős nemzetmegtartó ereje is van.

JEGYZETEK

- ¹ Szlovák Kommunista Pártnak a korban a szlovákiai magyarok által használt rövidítése. Az SZKP rövidítés körükben is a Szovjetunió Kommunista Pártját takarta.
- ² *Információ a Magyar Népköztársaságba irányuló idegenforgalomról.* SZLKP KB Elnökségi ülés, 1979. január 19. Szlovák Nemzeti Levéltár, 1531 doboz. „Szigorúan titkos” megjelölés.
- ³ A Simon Júda vásár Párkány egyik legnagyobb attrakciója. Több mint kétszázötven éve minden októberben megtartják.
- ⁴ *A magyar államhatár helyzete 1983. október 11. és 17. között.* SZLKP KB Elnökségi ülés, 1983. október 31. Szlovák Nemzeti Levéltár, 1671 doboz. „Szigorúan titkos” megjelölés.
- ⁵ *Informatív hír a Magyar Népköztársaság határátkelőhelyeinek biztonsági helyzetéről és SZSZK Nemzetbiztonsági Testülete által szerzett ismeretekről.* SZLKP KB Elnökségi ülés, 1982. április 14. Szlovák Nemzeti Levéltár, 1631 doboz. „Szigorúan titkos” megjelölés.
- ⁶ 1968 májusában írták alá a fogyasztási cikkek határ menti szabadkereskedelméről szóló egyezményt, és 1969 augusztusában meghatározták a cikkek listáját. *Információ a SZSZKSZ-szel, LNK-val, NDK-val, MNK-val és BNK-val való kapcsolatok jelenlegi állapotáról és azok normalizációjáról.* 1970. január 22. Előterjeszti: J. Marko. CSKP-KB-02/1 1945-1989, Elnökség 1966–1971. Cseh Nemzeti Levéltár 119. köt. 193/k info 1 levéltári egység.
- ⁷ *Bizonyos fogyasztási cikkek kiskereskedelmi árának az összehasonlítása 1989. május 15-i hatállyal.* SZLKP KB Elnökségi ülés, 1989. május 16. – június 6. Szlovák Nemzeti Levéltár, 1804 doboz. „Szigorúan titkos” megjelölés.
- ⁸ *Fock Jenő csehszlovákiai látogatása és megbeszélése Ľubomír Štrougal miniszterelnökkel.* *Információ a megbeszélésről.* 1973. február 14. CSKP KB Gustáv Husák 1945–1989, Cseh Nemzeti Levéltár, 390 sz. doboz. Magyarország, 11056, 1973.
- ⁹ *A CSSZSZK és az MNK kapcsolatai. A turizmus kérdésköre a CSSZSZK és az MNK között.* 1981. november 27. CSKP KB Gustáv Husák 1945–1989, Cseh Nemzeti Levéltár 390. sz. doboz, Magyarország 11068, 1981. „Titkos” megjelölés.
- ¹⁰ CSKP KB Gustáv Husák 1945–1989. Cseh Nemzeti Levéltár 388. sz. doboz. A CSKP KB főtitkárának és a CSSZSZK elnökének, G. Husáknak munkatalálkozója az MSZMP KB első titkárával, Kádár Jánossal 1983. november 10-én. Tárgyalási alap 11031, 1983. 2) *Információ a CSZSZK és az MNK kétoldalú kapcsolatairól.*
- ¹¹ *Információ Lázár György látogatásának lefolyásáról és eredményeiről.* 1983. november 4. CSKP-KB-02/1 1945–1989, Elnökség, Cseh Nemzeti Levéltár 88. köt., 88/k info 1. tárgyalási pont. „Titkos” megjelölés.
- ¹² *Információ Peter Colotka látogatásának lefolyásáról és eredményeiről.* 1984. augusztus 2. CSKP-KB-02/1 1945–1989, Elnökség, Cseh Nemzeti Levéltár 109. köt., 113/k inf. 4. tárgyalási pont. „Titkos” megjelölés.
- ¹³ *Információ az MNK belpolitikai helyzetéről, kidolgozta Csehszlovákia budapesti nagykövetsége, 11038.* CSKP KB Gustáv Husák 1945–1989. Cseh Nemzeti Levéltár 389. sz. doboz. Husák és Kádár baráti munkatalálkozása Csehszlovákiában 1985. szeptember 30-án.
- ¹⁴ *A CSSZSZK és az MNK nemzetgazdasági terveinek a koordinálása az 1986–1990-es időszakra, jelenlegi helyzet és problémák 11041.* CSKP KB Gustáv Husák 1945–1989. Cseh Nemzeti Levéltár 389. sz. doboz. A CSKP KB első titkárának és a CSSZSZK elnökének, G. Husáknak baráti munkalátogatása az MNK-ba 1986. október 30-án.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berend T. Iván (1999): *Terelőúton*. Vince Kiadó, Budapest.
- Horbulák, Zsolt (2015): *Spoločenský vývoj v Maďarskej ľudovej republike a Československej socialistickej republike v rokoch 1968 až 1989. Politologické fórum*, 4. rok, 1., 23–45.
- Horbulák, Zsolt (2016): János Kádár as an Economic Reformist and Gustáv Husák as an Antireformist. *Slovak Journal of Political Sciences*, vol. 16, no. 1., 1–15, <https://doi.org/10.1515/sjps-2016-0001>.
- Huszár Tibor (2003): *Kádár 2*. Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, Szekszárd.
- Kosta, Jiří (2005): K historii a koncepci československé ekonomické reformy v letech 1965–1969. *Acta Oeconomica Pragensia*, 13. rok, 3., 27–47., <https://doi.org/10.18267/j.aop.149>.
- Kusý, Miroslav (2012): *A magyarkérdés Szlovákiában*. Kalligram, Pozsony.
- Mervart, Jan (2013): „Reálný socializmus” rané normalizace, kontinuita či diskontinuita. In: *Gustáv Husák, moc politiky, politik moci*. Ed. Slavomír Micháleč, Miroslav Londák et al., Veda, Bratislava, 649–660.
- Plevza, Viliam (1991): *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Tatrapress, Bratislava.
- Průcha, Václav et al. (1989): *Hospodársky vývoj evropských zemí RVHP*. Svoboda, Praha.
- Romsics Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Valuch Tibor (2005): A „gulyáskommunizmus”. In: *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből*. Szerk. Romsics Ignác, Osiris Kiadó, Budapest.

Egyéb források:

Csehszlovákia Kommunista Pártjának iratai, Központi Bizottság, Gustáv Husák fond, Cseh Nemzeti Levéltár
Szlovákia Kommunista Pártjának iratai, Elnökség, Titkárság, Szlovák Nemzeti Levéltár